

บทที่ 5

การอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “สถาบันศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน กรณีศึกษาพุทธศาสนาในจังหวัดสงขลา” เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยสถาบันศาสนาในจังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสถาบันศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลา
3. เพื่อศึกษาข้อจำกัดของสถาบันพุทธศาสนาในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลา

และมีสมมติฐานการวิจัย คือ

1. บทบาทของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลา
2. บทบาทของสถาบันพุทธศาสนาจำแนกตามองค์ประกอบ ได้แก่ วัด และพระสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลา
3. บทบาทของสถาบันศาสนามีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของสถาบันพุทธศาสนา

พื้นที่ในการศึกษา ได้แก่ พื้นที่วัดนอกเขตเทศบาลทั่วจังหวัดสงขลา โดยแบ่งวัดออกเป็น 3 ขนาด คือ ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ตามจำนวนพระสงฆ์ที่จำวัด จากนั้นทำการสุ่มตัวอย่างแบบโควตา ได้กลุ่มตัวอย่างขนาดละ 3 วัด รวมทั้งหมด 9 วัด และดำเนินการสุ่มตัวอย่าง โดยใช้วิธีจับสลากรายชื่อวัดแบบไม่ใส่กลับคืน เพื่อที่จะได้พื้นที่เป้าหมายครบทั้ง 9 วัด คือ วัดขนาดเล็ก ได้แก่ วัดบ่อสระ วัดเขารูปช้าง และวัดท่าเมรุ วัดขนาดกลาง ได้แก่ วัดแม่เตย วัดวังปริง และวัดแม่เป็ยะ และวัดขนาดใหญ่ ได้แก่ วัดอ่างทอง วัดหูแร่ และวัดคลองแห

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาได้แก่ คณะกรรมการวัด ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวนวัดละ 5 คน ประกอบด้วย ประธานกรรมการวัด รองประธานกรรมการวัด เลขานุการกรรมการวัด และคณะกรรมการ 2 คน ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 45 คน รวมกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่รอบๆ วัดประมาณ 500 เมตร ใช้วิธีการสุ่มอย่างมีระบบ จำนวนวัดละ 10 ครัวเรือน ได้

กลุ่มตัวอย่าง 90 คน รวมทั้งหมด 135 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ประกอบกับการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าอาวาสวัด นายกองค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรตำบล พัฒนาการตำบล และครูสังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ กลุ่มตัวอย่างละ 1 คน รวมทั้งหมด 45 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการประมวลผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ SPSS for windows โดยกำหนดระดับความมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 (.05) สถิติที่ใช้ ได้แก่ ความถี่ ค่าร้อยละ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Correlation)

สรุปผลการวิจัย

ผลการเก็บรวบรวมข้อมูล สามารถนำมาวิเคราะห์ และสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ผลการศึกษาสถาบันศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลา

1.1 ข้อมูลทั่วไป

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 26-35 ปี, รองลงมาอายุ 46 ปีขึ้นไป และอายุระหว่าง 36-45 ปี ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส รองลงมาเป็นโสด และเป็นม่าย ตามลำดับ

การศึกษาสูงสุดของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีขึ้นไป รองลงมาจบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าและระดับมัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า และระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่า ตามลำดับ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพต่างๆ ได้แก่ พนักงานรัฐวิสาหกิจ, ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ, ลูกจ้างชั่วคราวของส่วนราชการ, รับจ้าง และพนักงานบริษัท รองลงมาประกอบอาชีพเกษตรกร และค้าขาย ตามลำดับ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 4,001-8,000 บาท รองลงมา มีรายได้ไม่เกิน 4,000 บาท และรายได้ระหว่าง 8,001-12,000 บาท ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีสมาชิกในครอบครัว 4-6 คน รองลงมา มีสมาชิกในครอบครัวไม่เกิน 3 คน และมีสมาชิกในครอบครัวตั้งแต่ 7 คนขึ้นไป ตามลำดับ

1.2 บทบาทของสถาบันศาสนา วัด และพระสงฆ์

1.2.1 บทบาทของสถาบันศาสนา

ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าสถาบันศาสนามีบทบาทในการสั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี มีความซื่อสัตย์, เป็นสิ่งที่วางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีลธรรม, หลักคำสอนของศาสนาทำให้ประชาชนประกอบอาชีพที่สุจริต มีความขยัน อดออม และประหยัด, เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, เป็นศูนย์รวมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และมีบทบาทในการควบคุมและกำหนดบรรทัดฐานพฤติกรรมของประชาชน และเมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้วพบว่า ชาวบ้านเห็นด้วยอย่างยิ่งว่าสถาบันศาสนาได้มีบทบาทในด้านต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ตามความรู้สึก ความคิดเห็นของตน

1.2.2 บทบาทของวัด

ชาวบ้านเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน โดยส่วนใหญ่เห็นว่าวัดเป็นสถานที่ในการพบปะ พุดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของประชาชน และเป็นศูนย์รวมในการประกอบกิจกรรมร่วมกัน ในระดับปานกลาง

ชาวบ้านเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านเป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม โดยส่วนใหญ่เห็นว่าวัดมีบทบาทในการสนับสนุนให้ประชาชนทำนุบำรุง โบราณสถาน และโบราณวัตถุในระดับปานกลาง ในขณะที่เห็นว่าเป็นสถานที่สืบทอดและแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่ในระดับที่มีการปฏิบัติมากและปานกลาง

ชาวบ้านเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านการเป็นสถานที่ให้การศึกษ โดยส่วนใหญ่เห็นว่าวัดมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นภายในบริเวณวัดซึ่งมีระดับการปฏิบัติมาก, มีความเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์อยู่ในระดับที่มีการปฏิบัติปานกลาง, มีความเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียนอยู่ในระดับที่มีการปฏิบัติน้อย และเห็นว่าวัดในชุมชนของตนไม่มีการจัดตั้งหอสมุดประจำวัดเลย

ชาวบ้านเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านเป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข โดยส่วนใหญ่เห็นว่าวัดมีการรักษา บำบัด พักฟื้นผู้ป่วยทั้งที่เป็นโรคทางกายและทางจิต เช่น พิษสมุนไพรรักษา การนวดแผนไทย เป็นต้น ซึ่งมีระดับการปฏิบัติน้อย

ชาวบ้านเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านเป็นสถาน สวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน โดยส่วนใหญ่เห็นว่าวัดมีการให้สถานที่พึ่งพิงชั่วคราวและอาหารแก่ผู้

ไว้ที่อยู่อาศัยซึ่งมีระดับการปฏิบัติปานกลาง และเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีการให้บริการยืมวัสดุ เครื่องใช้ของวัดในระดับที่มีการปฏิบัติมาก

ชาวบ้านเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านเป็นสถานจัดการ แสดงมหรสพ โดยส่วนใหญ่เห็นว่าวัดมีการให้ใช้บริเวณของวัดจัดงานเทศกาลในวันสำคัญทาง ศาสนาต่างๆ ในระดับที่มีการปฏิบัติมาก

ชาวบ้านเห็นว่าวัดในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านเป็นสถานประชุม แจ่งข่าวสาร โดยส่วนใหญ่เห็นว่าวัดมีการจัดพื้นที่ให้เป็นสถานที่ชี้แจงข่าวสาร ประกาศของทาง ราชการ และมีการจัดให้เป็นสถานที่ประชุม ปรึกษาหารือ และลงคะแนนเสียง ในระดับที่มีการ ปฏิบัติมาก

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว พบว่า ชาวบ้านเห็นว่าวัดมีการปฏิบัติใน บทบาทด้านต่างๆ ในระดับปานกลาง

1.2.3 บทบาทของพระสงฆ์

ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์ในชุมชนของตนมีบทบาทในการสั่งสอน ธรรม และส่งเสริมชาวบ้านให้ทำบุญกุศล โดยส่วนใหญ่เห็นว่าพระสงฆ์มีการเทศนาและสั่งสอน ธรรมในวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนา, มีการจัดกิจกรรมทำบุญในวันสำคัญต่างๆ ทางศาสนา เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้จักการเสียสละ การทำบุญกุศล และการบริจาคทาน ในระดับที่มีการปฏิบัติ มาก

ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์ในชุมชนของตนมีบทบาทในการเป็นที่ ปรึกษา และเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน โดยส่วนใหญ่เห็นว่าพระสงฆ์มีการให้คำปรึกษาและหาแนว ทางแก้ไขปัญหาแก่ชาวบ้านในระดับที่มีการปฏิบัติปานกลาง

ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์ในชุมชนของตนมีบทบาทในการส่งเสริม ความสามัคคี โดยส่วนใหญ่เห็นว่าพระสงฆ์มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม, เป็นผู้ประนีประนอมเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในหมู่ชาวบ้าน ในระดับที่มีการปฏิบัติน้อย

ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์ในชุมชนของตนมีบทบาทในการอบรม สั่งสอนเด็ก และอนุเคราะห์เด็กกำพร้า โดยส่วนใหญ่เห็นว่าพระสงฆ์มีการจัดกิจกรรมในรูปแบบ ต่างๆ ที่ส่งเสริมความรู้ให้แก่เด็กยากจน, เป็นผู้ให้อาหารและที่อยู่อาศัยแก่เด็กกำพร้า ในระดับที่มี การปฏิบัติน้อย

ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์ในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านการสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐานแก่ชาวบ้าน โดยส่วนใหญ่เห็นว่าพระสงฆ์เป็นวิทยากรให้ความรู้ในงานต่างๆ เช่น งานไม้ งานปูน เป็นต้น ในระดับที่มีการปฏิบัติน้อย

ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์ในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านการเป็นผู้นำของชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ โดยส่วนใหญ่เห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้คิดริเริ่มกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน, เป็นผู้ให้คำปรึกษาและให้คำแนะนำในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ในระดับที่มีการปฏิบัติ

ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์ในชุมชนของตนมีบทบาทในด้านการเป็นที่พึ่งทางจิตใจ โดยส่วนใหญ่เห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่สามารถให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านมีปัญหาชีวิต, เป็นผู้จัดให้มีการนั่งสมาธิ วิปัสสนา ในระดับที่มีการปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว พบว่า ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์มีการปฏิบัติในบทบาทด้านต่างๆ ในระดับปานกลาง

1.3 กระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยสถาบันศาสนา

ชาวบ้านเห็นว่าสถาบันศาสนามีบทบาทในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในด้านการเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าสถาบันศาสนาส่งเสริมบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนแก้ไขให้ ผู้นำชุมชน ในขณะที่ไม่แน่ใจว่าสถาบันศาสนาส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน และเห็นด้วยน้อยกว่าสถาบันศาสนามีการถ่ายทอดความรู้ใหม่ๆ ให้แก่ชาวบ้าน ทั้งในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านอาชีพ เป็นต้น เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกและพัฒนาความรู้

ชาวบ้านเห็นว่าสถาบันศาสนามีบทบาทในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในด้านการกำหนดประเด็นปัญหาและการพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรม โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยน้อยกว่าสถาบันศาสนามีการส่งเสริมการศึกษาหรือ วิเคราะห์ปัญหาชุมชนร่วมกัน ในขณะที่เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าสถาบันศาสนามีการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เสนอแนวทางแก้ไข ปัญหา ร่วมกันตัดสินใจเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้โดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้ หรือมีการฝึกอบรม หรือมีการไปศึกษาดูงาน เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหของชุมชน

ชาวบ้านเห็นว่าสถาบันศาสนามีบทบาทในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในด้านการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยน้อยกว่าสถาบัน

ศาสนาส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนทุกชั้นตอน และมีการประสานงานความร่วมมือระหว่างประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ เอกชน รวมทั้งองค์กรอื่นๆ ในลักษณะพหุภาคี

ชาวบ้านเห็นว่าสถาบันศาสนามีบทบาทในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในด้านการขยายเครือข่ายความร่วมมือ โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยน้อยกว่าสถาบันศาสนา ส่งเสริมการรวมตัวของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือ และมีการส่งเสริมการขยายเครือข่ายความร่วมมือไปยังท้องถิ่นอื่นๆ ทั้งในและนอกจังหวัด

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วพบว่า ชาวบ้านไม่แน่ใจว่าสถาบันศาสนาจะมีบทบาทต่อกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

1.4 ข้อจำกัดและแนวทางแก้ไข หรือข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับสถาบันพุทธศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

1.4.1 ข้อจำกัดเกี่ยวกับสถาบันพุทธศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ได้แก่

1.4.1.1 ความเลื่อมใสศรัทธาต่อสถาบันศาสนามีน้อยลง เนื่องจากการปฏิบัติตนของพระสงฆ์ที่ผิดหลักวินัยสงฆ์

1.4.1.2 ระดับความรู้ และจำนวนพระสงฆ์มีน้อย ไม่สอดคล้องต่อการพัฒนาที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและทันสมัย

1.4.1.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่จะใช้สถานที่ราชการทำกิจกรรมมากกว่าจะไปทำที่วัด เนื่องจากมีการกระจายการพัฒนาสู่ท้องถิ่นมากขึ้น

1.4.1.4 สถานภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ให้ความสำคัญทางด้านวัตถุ จึงมีความจำเป็นต้องขวนขวายหาเลี้ยงชีพ ทำให้ห่างไกลจากการเข้าวัดทำบุญ

1.4.2 แนวทางแก้ไขหรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสถาบันพุทธศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ได้แก่

1.4.2.1 สถาบันศาสนาควรเน้นเรื่องการปฏิบัติ ฝึกจิต พัฒนาจิตให้มากขึ้น เพราะถ้าชาวพุทธเข้าใจแก่นพุทธศาสนา ชุมชนก็จะมีความเข้มแข็ง และเป็นความเข้มแข็งที่ยั่งยืนอีกด้วย

1.4.2.2 นำเสนอคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาเพื่อให้นำไปประยุกต์ใช้ใน
ชีวิตประจำวัน การแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชน

1.4.2.3 พระสงฆ์ควรปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ประชาชน

1.4.2.4 จัดกิจกรรมระหว่างชุมชนและวัดในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น
ภายในชุมชน เพื่อส่งเสริมความสามัคคีภายในชุมชน

1.4.2.5 ควรมีการประชุมร่วมกันเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ และ
ความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

1.5 ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสถาบันศาสนา กับบทบาทวัด และพระ สงฆ์

บทบาทในด้านสั่งสอนประชาชนให้เป็นคนดี มีความซื่อสัตย์ของสถาบัน
ศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในด้านเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน,
เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยาก
จน และเป็นสถานจัดการแสดงมหรสพ และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับ
ปานกลาง

บทบาทในด้านสั่งสอนประชาชนให้เป็นคนดี มีความซื่อสัตย์ของสถาบัน
ศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้านสั่งสอนธรรมและส่งเสริมชาว
บ้านทำบุญกุศล, เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน และอบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์
เด็กกำพร้า และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ

บทบาทในด้านวางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีล
ธรรมของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในด้านการเป็นศูนย์รวมศิลป
วัฒนธรรม, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และเป็นสถาน
จัดการแสดงมหรสพ และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ

บทบาทในด้านวางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีล
ธรรมของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้าน ส่งเสริม
ความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า และเป็นผู้นำไม่เินทางการ และเมื่อ
พิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ

บทบาทในด้านหลักคำสอนของศาสนาทำให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต
ขยัน อดออม และประหยัดของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ใน
ด้านการเป็นสถานจัดการแสดงมหรสพ

บทบาทในด้านหลักคำสอนของศาสนาทำให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต ขยัน อดออม และประหยัดของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้านเป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน และอบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า

บทบาทในด้านการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประชาชนให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในด้านการเป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม และเป็นสถานจัดการแสดงมหรสพ

บทบาทในด้านการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้านสั่งสอนธรรมและส่งเสริมชาวบ้านทำบุญกุศล และเป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน

บทบาทในด้านการเป็นศูนย์รวมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในด้านเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน, เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานจัดการแสดงมหรสพ และเป็นสถานประชุม แจ่งข่าวสาร และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ

บทบาทในด้านการเป็นศูนย์รวมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้านสั่งสอนธรรมและส่งเสริมชาวบ้านทำบุญกุศล, เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน และอบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า

บทบาทในด้านการช่วยควบคุมและกำหนดบรรทัดฐานพฤติกรรมของประชาชนของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในด้านเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน, เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คน ยากจน, เป็นสถานจัดการแสดงมหรสพ และเป็นสถานประชุม แจ่งข่าวสาร และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

บทบาทในด้านการช่วยควบคุมและกำหนดบรรทัดฐานพฤติกรรมของประชาชนของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้านสั่งสอนธรรมและส่งเสริมชาวบ้านทำบุญกุศล, เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน และเป็นผู้นำไม่เป็นทางการ และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ

1.6 ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสถาบันศาสนา วัด และพระสงฆ์ กับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

1.6.1 ด้านการเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์กับบทบาทของสถาบันศาสนาในด้านสั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ซื่อสัตย์, วางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีลธรรม และช่วยควบคุมและกำหนดบรรทัดฐานพฤติกรรมของประชาชน และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ

การเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในด้านเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน, เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข, และเป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับสูง

การเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้านเป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน, เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ และเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับสูง

1.6.2 ด้านการกำหนดประเด็นปัญหา และการพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรม

การกำหนดประเด็นปัญหา และการพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรมของกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์กับบทบาทของสถาบันศาสนาในทุกด้าน ได้แก่ การสั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ซื่อสัตย์, เป็นศูนย์รวมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน, ช่วยควบคุมและกำหนดบรรทัดฐานพฤติกรรมของประชาชน, การวางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีลธรรม, หลักคำสอนของศาสนาทำให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต ขยัน อดออม และประหยัด และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

การกำหนดประเด็นปัญหาและการพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรมของกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในทุกด้าน ได้

แก่ เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข, เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน, เป็นสถานประชุม แจ่งข่าวสาร เป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน และเป็นสถานจัดการแสดงมหรสพ และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

การกำหนดประเด็นปัญหาและการพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรมของกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในทุกด้าน ได้แก่ เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน, เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ, เป็นที่พึ่งทางจิตใจ และการสั่งสอนธรรมและส่งเสริมชาวบ้านทำบุญกุศล และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับสูง

1.6.3 ด้านการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน

การดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชนของกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์กับบทบาทของสถาบันศาสนาในทุกด้าน และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ

การดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชนของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งมีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในด้านเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน, เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข, เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และเป็นสถานประชุมแจ่งข่าวสาร และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

การดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชนของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งมีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้านเป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน, เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ และเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับสูง

1.6.4 ด้านการขยายเครือข่ายความร่วมมือ

การขยายเครือข่ายความร่วมมือของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งมีความสัมพันธ์กับบทบาทของสถาบันศาสนา ในด้านสั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ซื่อสัตย์, วางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีลธรรม, เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประชาชน

ให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นศูนย์กลางของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ

การขยายเครือข่ายความร่วมมือของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งมีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของวัด ในด้านเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน, เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข, เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และเป็นสถานประชุมแจ้งข่าวสาร และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

การขยายเครือข่ายความร่วมมือของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งมีความสัมพันธ์กับมิติบทบาทต่างๆ ของพระสงฆ์ ในด้านเป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน, เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ และเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

3. การศึกษาในส่วนของเจ้าอาวาส นายกองค้ำการบริหารส่วนตำบล เกษตรตำบล พัฒนาการตำบล และครูสังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง มีความเห็นว่าสถาบันศาสนามีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในด้านการสนับสนุนด้านสถานที่ในการพบปะพูดคุย และเปลี่ยนความคิดเห็น ปรึกษาหารือ ตลอดจนเป็นสถานที่ตั้งของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน และพระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านจิตใจเป็นสำคัญ และเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

4. การศึกษากิจกรรมการทำเรือพระของวัดบางदान ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตการณ์การทำกิจกรรมการทำเรือพระของวัดบางदान ช่วงเดือนกันยายน - ตุลาคม 2547 อันเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจกันทำ โดยมีวัดอันเป็นศูนย์กลางในการทำงานร่วมกันของชาวชุมชน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ประเพณีชักพระหรือลากพระนั้นเป็นประเพณีที่ปฏิบัติต่อๆ กันมาเป็นเวลานานของประชาชนในหลายจังหวัดของภาคใต้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความเชื่อทางพุทธศาสนาในเรื่องของพระพุทธเจ้าตอนพระองค์เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อตอนที่พระองค์เสด็จขึ้นไป

โปรดพุทธมารดาซึ่งประทับอยู่ ณ คฤหาสน์เทพวิภพ โดยมีความเชื่อว่า พระพุทธองค์เสด็จลงมาเมื่อตอนเช้าตรู่ของวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 พิธีการชักพระเป็นพิธีที่สำคัญพิธีหนึ่งของจังหวัดสงขลา

การชักพระแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ การชักพระทางบกหรือพระบก เป็นการลากเรือพระ (พาหนะที่ประดิษฐ์ขึ้นมาสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป) ไปตามถนน และการชักพระทางน้ำหรือพระน้ำ เป็นการลากเรือพระไปตามแม่น้ำลำคลองหรือทะเล

การทำเรือพระของวัดบางดานจะเป็นการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในชุมชน เป็นการออกแบบและการตกแต่งเรือพระบกจะเป็นการคิดประดิษฐ์ของชาวบ้านเอง ร่วมกับการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับความเชื่อพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าครั้งเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประยุกต์กับลายกนกต่างๆ จากหนังสือของกรมศิลปกร ซึ่งรูปแบบและลวดลายที่ประดิษฐ์ออกมาจะเป็นการสะท้อนถึงความเชื่อตามภูมิปัญญาของชาวบ้าน โดยเรือพระบกของวัดบางดานนั้นสร้างเป็นนั่งร้านรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เรียกว่า ร้านม้า มีแผงกันทั้งสี่ด้าน ร้านม้านี้สร้างลงบนท่อนไม้สี่เหลี่ยมสองท่อน ซึ่งทำหน้าที่เป็นล้อเลื่อน มีหัวและหางเป็นรูปพญานาค เพื่อให้จำลองภาพการเสด็จลงมาจากสวรรค์ของพระพุทธเจ้าตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา บนร้านม้าเป็นที่ประดิษฐานบุษบก (ยอดนม) ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป (เป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่ของทางวัด ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพเลื่อมใส) อีกทีหนึ่ง และประดับประดาอย่างสวยงามแบบเรือนยอดแล้วจะนัดหมายกันชักพระไปที่จุดหมายเดียวกัน (บริเวณสระบัว แหลมสมิหลา) เพื่อทำพิธีสมโภชร่วมกัน และมีกิจกรรมการประกวดความสวยงามของเรือพระด้วย

ค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ใช้ในการประดิษฐ์เรือพระ ส่วนหนึ่งเป็นเงินรางวัลชนะเลิศการประกวดเรือพระจากปีก่อนๆ ประกอบกับเงินทำบุญของชาวบ้านสำหรับการทำเรือพระโดยเฉพาะ

ประเพณีชักพระเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนานยากที่เสื่อมสลาย เพราะเป็นประเพณีที่ชาวบ้านทุกคนร่วมใจกันตกแต่งเรือพระของวัดด้วยศิลปกรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นการรักษาไว้ซึ่งศิลปกรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อเป็นการถ่ายทอดฝีมือการทำเรือพระให้แก่ลูกหลานชาวชุมชนได้เรียนรู้และใช้ประโยชน์ในโอกาสต่อไป นับว่าเป็นการสืบทอดมรดกทางสังคมทางด้านศิลปกรรมไทย นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมความสามัคคี และการเสียสละภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นโอกาสให้ญาติมิตรได้มีการพบปะและร่วมสนุกสนานกันในห้องถิ่น รวมทั้งยังมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกจากการแห่และประกวดเรือพระ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า จากผลการศึกษากิจกรรมการทำเรือพระของวัดบางดาน ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นการสะท้อนถึงวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่มีวัดเป็นจุดศูนย์กลาง เป็นสถานที่พบปะ ทำงาน ทำกิจกรรมร่วมกัน ของหลายๆ ฝ่ายทั้งชาวบ้านในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน องค์กรทั้ง

ภาครัฐและเอกชนจากภายนอก อีกทั้งเจ้าอาวาส พระสงฆ์ภายในวัดส่วนใหญ่ก็เป็นคนในชุมชนท้องถิ่น จึงมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความต้องการของคนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทำให้ได้รับความเคารพ ศรัทธา เลื่อมใส และเกิดการประสานความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นร่วมกันได้เป็นอย่างดี

การทดสอบสมมติฐานการวิจัย

จากสมมติฐานการวิจัย

1. บทบาทของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลา
2. บทบาทของสถาบันพุทธศาสนาจำแนกตามองค์ประกอบ ได้แก่ วัด และพระสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลา
3. บทบาทของสถาบันศาสนามีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของสถาบันพุทธศาสนา

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐานดังกล่าว ปรากฏว่า

1. บทบาทของสถาบันศาสนา มีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้
2. บทบาทของสถาบันพุทธศาสนาจำแนกตามองค์ประกอบ ได้แก่ วัด และพระสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในจังหวัดสงขลาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้
3. บทบาทของสถาบันศาสนามีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของสถาบันพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

การอภิปรายผล

จากการศึกษาสถาบันศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน พบว่า บทบาทของสถาบันศาสนา, วัด และพระสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งของ ชีระพงษ์ แก้วหาวงค์ (2544) ดังนี้

1. ด้านการเตรียมหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคล

สถาบันศาสนาสั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ซื่อสัตย์, วางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีลธรรม และช่วยควบคุมและกำหนดบรรทัดฐานพฤติกรรมของประชาชน

วัดเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน, เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข, และเป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน

พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน, เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ และเป็นที่พึ่งทางจิตใจ

สอดคล้องกับการศึกษาของ จานง อภิวัฒน์สิทธิ์ (2525 : 145-152), แสง จันทร์งาม (2520 : 12-21), วิชัย อาจเขียน (2528 : 20-30) และพระประชา ปสันนธัมโม (2526 : 87-103) ที่กล่าวว่า การพัฒนาบุคลากรของชุมชนของสถาบันศาสนานั้น ได้สอดคล้องกับการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจให้รู้จักตนเอง ยกระดับจิตใจ ส่งเสริมความสามัคคี การเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน การเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยการพัฒนาบุคลากรนั้น สถาบันศาสนาสามารถดำเนินการด้วยการสอนธรรม นำปฏิบัติ พัฒนา และปรึกษาอีก นอกจากนี้เป็นผู้นำทางด้านกิจกรรมให้แก่ชุมชน บทบาททางสังคมของสถาบันศาสนาจะเป็นการสนองตอบต่อช่องว่างที่รัฐบาลไม่อาจช่วยเหลือประชาชนได้ เช่น ขาดสถานที่เรียนหนังสือ ขาดที่รักษาพยาบาล ในการบริการทางสังคมและสวัสดิการชุมชน เมื่อไม่มีสิ่งดังกล่าวพระสงฆ์จึงเป็นผู้ตัดสินใจหาความขัดแย้ง ทำการอบรมเด็กที่พ่อแม่ไม่อาจจะอบรมได้และช่วยอนุเคราะห์เด็กกำพร้า พระสงฆ์ช่วยสร้างและสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐานซึ่งเรียนได้ในวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตร และรักษาโรคด้วยยาแผนใหม่ จากข้อเท็จจริงดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นผู้รับใช้ประชาชนในชนบท ช่วยรักษาประเพณีและพิธีกรรมนำเสถียรภาพสู่สังคม

2. ด้านการกำหนดประเด็นปัญหา และการพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรม

สถาบันศาสนาสั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ซื่อสัตย์, เป็นศูนย์รวมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน, ช่วยควบคุมและกำหนดบรรทัดฐานพฤติกรรมของประชาชน, การวางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีลธรรม, หลักคำสอนของศาสนาทำให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต ขยัน อดออม และประหยัด และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

วัดเป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข, เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน, เป็นสถานประชุม แจ่งข่าวสาร เป็น ศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน และเป็นสถานจัดการแสดงมหรสพ

พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน, เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ, เป็นที่พึ่งทางจิตใจ และการสั่งสอนธรรมและส่งเสริมชาวบ้านทำบุญกุศล

สอดคล้องกับการศึกษาของ วิชัย อาจเจียน (2528 : 25-30) ที่กล่าวไว้ว่า สถาบันศาสนาต้องสอนให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้เอง สอนให้รู้จักใช้สติปัญญาในกิจการงานทั้งปวง ให้รู้จักคิด รู้จักรับผิดชอบ เน้นการสามัคคี นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ สุชาติ เสโต (2542 : 15-18) และสุชาติ ยงเกียรติตระกูล (2544 : 75-83) ที่กล่าวไว้ว่า ในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง สถาบันศาสนานั้นจะต้องส่งเสริมการทำงานแบบมีส่วนร่วมของทุกคนในขบวนการ ไม่เพียงแต่พระสงฆ์ แต่ยังรวมถึงชาวบ้าน องค์กรพัฒนาทางเอกชน และข้าราชการ และต้องมีที่ประชุมหารือของชาวบ้าน นั่นคือ ลานวัด เป็นที่รวมของชาวบ้านในการแก้ปัญหา ประชุม ปรึกษาหารือ เพื่อพัฒนาตนเองที่เหมาะสม และนำไปสู่การปฏิบัติจริง

3. ด้านการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน

การดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชนของกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์กับบทบาทของสถาบันศาสนาในทุกด้าน

วัดเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน, เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข, เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และเป็นสถานประชุมแจ่งข่าวสาร

พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน, เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ และเป็นที่พึ่งทางจิตใจ

สอดคล้องกับการศึกษาของ พระประชา ปสนันธโม (2526 : 87-103) ได้กล่าวไว้ว่า สถาบันศาสนามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ของชุมชน กล่าวคือ ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางแก้ไข การดำเนินกิจกรรม โดยเพ็ญจันทร์ วรรณรัตน์ และคณะ (2543) เพิ่มเติมในส่วนของการเน้นการเป็นคนดี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปฏิบัติตามครรลองครองธรรม ยึดศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิต

4. ด้านการขยายเครือข่ายความร่วมมือ

สถาบันศาสนาสั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ซื่อสัตย์, วางรากฐานการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนตามหลักศีลธรรม, เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นศูนย์รวมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

วัดด้านเป็นศูนย์ชีวิตทางสังคมของประชาชน, เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นสถานที่ให้การศึกษา, เป็นศูนย์กลางทางสาธารณสุข, เป็นสถาน สวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และเป็นสถานประชุมแจ้งข่าวสาร

พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่ประชาชน, ส่งเสริมความสามัคคี, อบรมสั่งสอนเด็กและอนุเคราะห์เด็กกำพร้า, เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน, เป็นผู้นำไม่เบียดเบียน และการ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ

สอดคล้องกับการศึกษาของสุชาติ เสาโต (2542 : 10-21), พระประชา ปสสันนธัมโม (2526 : 87-103), เสรี พงศ์พิศ (2545) และกิริติ ศรีวิเชียร (2527 : 111-113) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเพื่อก่อให้เกิดความเข้มแข็ง โดยสถาบันศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการรวมตัวกัน ในชุมชน เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนซึ่งจะก่อให้เกิดความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในรูปการรวมกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มงานฝีมือ และกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น เพื่อแก้ไขปัญหาให้กับชาวบ้าน พร้อมทั้งขยายความร่วมมือไปยังท้องถิ่นอื่น ทั้งภายในอำเภอ จังหวัด และภายนอกจังหวัด เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ในการดำเนินงานกลุ่มพัฒนาประสิทธิภาพของกลุ่ม ทั้งนี้พระสงฆ์จะเป็นผู้ประสานเครือข่ายต่างๆ โดยจัดตั้งศูนย์เครือข่ายภายในวัด

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเรื่อง สถาบันศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนกรณีศึกษาพุทธศาสนาในจังหวัดสงขลา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. เนื่องจากปัจจุบันสถาบันพุทธศาสนาได้ลดบทบาทของตนเองในด้านการพัฒนาชุมชน เพราะการปฏิบัติตนของพระสงฆ์ ความห่างเหินระหว่างชุมชนกับวัด ขาดการทำนุบำรุงวัดและความเสื่อมของสังคม ดังนั้น ทุกฝ่ายควรร่วมมือกันแก้ไขปัญหา ปรับปรุง เสริมสร้างให้วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของชุมชนดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

2. การศึกษาของพระสงฆ์ และจำนวนพระสงฆ์มีน้อย ควรมีการส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาเรื่อง สถาบันศาสนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน กรณีศึกษาพุทธศาสนาในจังหวัดสงขลา ซึ่งอาจจะมีลักษณะเฉพาะ ด้วยข้อจำกัดหลายประการ การศึกษาในโอกาสต่อไปอาจทำการศึกษาในพื้นที่ที่ครอบคลุมมากกว่านี้ เช่น การเปรียบเทียบในพื้นที่ภาคใต้ตอนบนกับภาคใต้ตอนล่าง หรืออาจศึกษาเปรียบเทียบพุทธศาสนากับศาสนาอิสลามกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เป็นต้น

2. อาจมีการศึกษาเฉพาะลงไปในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น การศึกษาบทบาทของพระ นักพัฒนากับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เป็นต้น